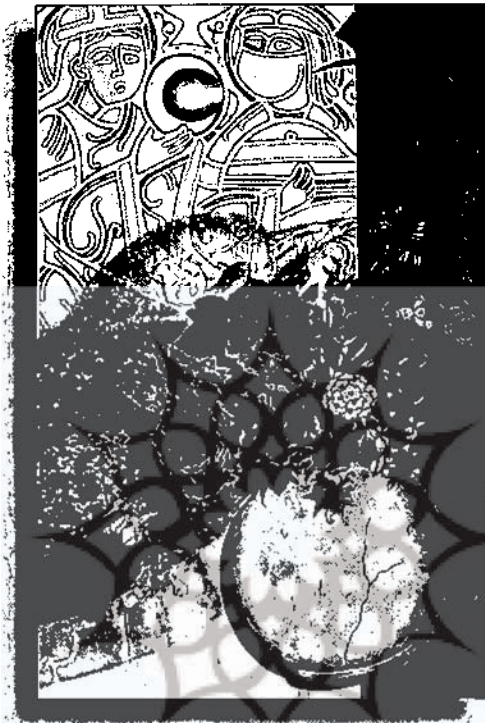

معرفی و نقد کتاب شناخت موسیقی ایران

● بهروز وجدانی

■ شناخت موسیقی ایران
■ نوشته: شادروان استاد تقی بینش
■ انتشارات دانشگاه هنر

علی اکبرخان شهنازی (نوازنده منحصر بفرد تار و فرزند آقا حسینقلی ردیف‌دان و نوازنده چیره‌دست اواخر قاجار) آموخت و موسیقی نظری را به سبب علاقه شخصی و پاسخ به نیاز جامعه برای دانستن میانی نظری موسیقی ایران نزد سلیمان‌خان روح‌افزا (نوازنده تار و آشنا با نت‌نویسی و ردیف موسیقی ایرانی) پی‌گیری نمود و بدلیل دانستن زبانهای عربی و فرانسه و دسترسی به نسخ خطی موجود در کتابخانه‌های مهم کشور از جمله کتابخانه آستان قدس رضوی و همکاری تنگاتنگ با دانشگاهها و مؤسسات علمی و آموزشی کشور، موفق به تألیف کتبی چند در این زمینه گردید. حاصل همه این تلاشها موجب شد که استاد تقی بینش در این زمینه یکی از افراد صاحب نام و منحصر بفرد گردد.

شادروان تقی بینش به سال ۱۳۰۰ شمسی در شهر مقدس مشهد به دنیا آمد. پدرش حاج علی‌رضا رکن‌التولیه سرکشیک اول آستان قدس رضوی فرزند حاج عبدالحسین نقیب‌الاشرف بود. وی پس از تحصیلات عالی در رشته فیزیک و ادبیات، موسیقی نظری و عملی را آموخت. و به سبب وابستگی به آستان قدس رضوی امکان مطالعه و بررسی نسخ خطی و متون

«عبدالقادر مراغی» و دیگران در علمی کردن موسیقی در سطح جهان بویژه در سرزمینهای اسلامی از جمله ایران داشته‌اند.

هدف دیگر استاد پیوند دادن موسیقی قدیم و معاصر ایران بوده و تلاش ایشان در این راه بازیابی ریشه‌های موسیقی نوین ایرانی در موسیقی قدیم ایران بوده است. مباحث این کتاب از مقولات عمده و بنیادی موسیقی ایرانی است که در باب هر یک از آنها کتابهای متعددی نگاشته شده و می‌تواند باز هم به نگارش درآید. استاد در این کتاب مانند دیگر تألیفاتش سعی داشته که اطلاعات کلی در باب این مباحث در اختیار دانشجویان و دانش‌پژوهان موسیقی ایرانی قرار دهد و با مطرح کردن این که موضوعات و عناوین موسیقی ایرانی در چه باب‌هایی است، آنها را ترغیب و تشویق به پژوهش بیشتر و پی‌گیری در این راستا نماید.

یکی دیگر از اهداف شادروان بینش در تألیف این کتاب بیان این موضوع است که فاصله و شکافی بین موسیقی عملی و نظری وجود ندارد و نباید آن را دو رشته جدا از هم و بیگانه تلقی نمود. خود استاد نمونه بارز ترکیب این دو با هم بود، موسیقی عملی را نزد استاد

کتاب «شناخت موسیقی ایران» آخرین تألیف شادروان استاد تقی بینش، شامل اطلاعات ارزشمندی در زمینه مباحث و موضوعات گوناگون و بنیادی موسیقی قدیم و معاصر ایران است. مباحث این کتاب سلسله درس‌هایی است که در دانشکده‌های موسیقی و مؤسسات آموزشی کشور توسط ایشان تدریس می‌شده است. دانشگاه هنر بمنظور اعتلاء سطح دانش موسیقائی دانشجویان و بهره‌مندی دانش‌پژوهان موسیقی، چاپ این سلسله درسها را در یک مجموعه در برنامه‌های انتشاراتی و آموزشی خود قرار داد. کتاب حاضر در آخرین سالهای حیات پر بار این استاد مسلم موسیقی ایران بمنظور چاپ و انتشار تحویل معاونت پژوهشی دانشگاه هنر گردید. فرم اول چاپ کتاب نیز به نظر استاد رسید لیکن با فوت ایشان ادامه کار دچار وقفه شد.

یکی از اهداف مرحوم بینش برای تألیف این کتاب مطرح کردن غنای موسیقی ایرانی و علمی بودن آن در تمام ابعاد و نشان دادن سهم عمده‌ای است که موسیقیدانان گذشته ایران چون «فارابی»، «ابوعلی سینا»، «اسحاق کندی»، «صفی‌الدین ارموی»،

قدیمی موسیقی ایرانی را به راحتی داشت، از این رو تصمیم گرفت وقت گرانجهای خود را به معرفی و شناساندن میراث گرانقدر موسیقی نیاکان به نسل حاضر صرف کند و در این راه تا حد زیادی موفقیت کسب کرد.

استاد بینش به لحاظ وجهه مذهبی که داشت توانست مباحث ادبی و فنی موسیقی ایرانی را به محافل علمی و مذهبی بکشاند و با پیدا کردن برابریهای امروزی و اروپائی برای واژههای قدیمی، نسل امروز را نیز با موسیقی نیاکان آشنا سازد. در جای جای تمامی آثار ایشان این روش علمی رعایت شده است. شادروان بینش تنها کسی است که سنت بزرگی نسخه‌های خطی موسیقی را به روش علمی در کشورمان نهاد نهاد و در تصحیح این متون دقت و وسواس زیادی به خرج می‌داد تا حدی که اگر زیرنویس‌ها، مقدمه‌ها و توضیحات ایشان را از کتب قدیمی موسیقی ایرانی برداریم برای هیچ موسیقی دلی نیز مطالب این کتابها قابل استفاده نمی‌باشد. شایان ذکر است که فکل از استاد موسیقی‌شناسان غربی از جمله «هنری جرج فارمر» به اهمیت نسخ خطی موسیقی ایرانی پی برده و در معرفی موسیقی سرزمین‌های اسلامی به جهانیان از این مطالب استفاده‌های شایانی برده‌اند. استاد بینش نیز از نظرات و کتب فارمر در جای جای کتب و مقالات علمی خود بهره برده و به آنها استناد کرده است. از آنجا که ۲۱ اسفند ماه سال ۱۳۷۷ سومین سالگرد وفات این مرد فرهیخته می‌باشد شاید شمه‌ای از آثار موسیقائی ایشان برای موسیقی‌دوستان و دانشجویان و پژوهشگران موسیقی ایرانی بی‌فایده نباشد.

۱- استاد در سال ۱۳۵۴ کتاب ارزشمند «مقاصدالاحان» نوشته عبدالقادر مراغی موسیقی‌دان و موسیقی‌شناس بزرگ ایران در سنه ۸۲۶ هجری قمری را که در کتابخانه آستان قدس رضوی نگاه‌داری می‌شدند با کمک نگاه ترجمه و نشر کتاب چاپ و منتشر کرد.

۲- پس از کتاب مقاصدالاحان کتاب دیگری از همین مؤلف بنام «جامع‌الاحان» که بقول هنری جرج فارمر مهم‌ترین اثر عبدالقادر مراغی است را با استفاده از نسخه مورخ ۸۱۸ هجری قمری و با همت مؤسسه اطلاعات و تحقیقات فرهنگی در سال ۱۳۶۶ به چاپ رسانید که به عنوان کتاب ممتاز سال نیز شناخته شد و جایزه دریافت کرد.

۳- بخش «خاتمه» کتاب جامع‌الاحان نیز به اهتمام استاد در سال ۱۳۷۲ بوسیله مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی به زیور طبع آراسته شد.

۴- تصحیح و نشر «رساله بنایی» با کمک مرکز نشر دانشگاهی به اتفاق موسیقی‌دان و موسیقی‌شناس معروف آقای دکتر داریوش صفوت در سال ۱۳۶۸ رساله بنایی نوشته علی بن محمد معمار مشهور به «بنایی» مربوط به نیمه دوم قرن نهم و اوائل قرن دهم هجری است.

۵- «شرح ادوار» همراه با متن ادوار و زوائدالفوائد یکی از آثار ارزنده عبدالقادر مراغی است که در حقیقت شرح و ترجمه‌ای است از کتاب مشهور «الادوار»

صفی‌الدین ارموی (متوفی ۶۹۳ هجری قمری) که به اهتمام شادروان بینش در سال ۱۳۷۰ به کوشش مرکز نشر دانشگاهی تهران به چاپ رسیده است.

۶- سه رساله فارسی در موسیقی شامل رسالات زیر:

۱- موسیقی دانشنامه علانی ابن سینا

۲- موسیقی رسائل اخوان‌الصفا

۳- رساله کنزالتحف

این کتاب ارزنده در سال ۱۳۷۱ به اهتمام استاد به چاپ رسید.

۷- آخرین کتابی که در زمان حیات شادروان به چاپ رسید «تاریخ مختصر موسیقی ایران» نام دارد که در سال ۱۳۷۴ انتشار پیدا کرده است که حاوی اطلاعات، دیدگاهها و اسناد و مدارک جدیدی درباره موسیقی ایران است.

از استاد بینش علاوه بر کتب فوق در زمینه موسیقی مقالات بیشماری در مجلات مختلف به چاپ رسیده است که مهم‌ترین آنها عبارتند از:

- نقد اصطلاحات موسیقی جلد اول فرهنگ معین

- ترجمه و تحلیل هنری «رساله موسیقی خواجه نصیرالدین طوسی»

- ترجمه و تحلیل هنری «رساله موسیقی خیام نیشابوری»

همانطور که در مقدمه ذکر شد کتاب ارزشمند «شناخت موسیقی ایران» آخرین تألیف شادروان تقی بینش است که پس از مرگ ایشان به چاپ رسیده و منتشر شده است.

و بقولی گرچه کتاب حاضر در زمان حیات او منتشر نشد ولی به یقین انتشار آنچه جان‌مایه وجود اوست، آنچه لحظه‌های شیرین حیات را برایش آسان‌فدا می‌نمود به خرسندی روان پاک او خواهد انجامید.

از مباحث بسیار شیرین و باارزش کتاب «شناخت موسیقی ایران» باید از عناوین زیر نام برد:

- نغمه بردازی و نغمه‌نگاری (حاوی اطلاعات و مستندات مهمی درباره پیشینه این علم در ایران و علل فراموشی آن که این درک نادرست را برای خیلی از جوانان و حتی موسیقی‌دانان ما بوجود آورده که خیال می‌کنند نغمه بردازی و نغمه‌نگاری (نت‌نویسی) شیوه‌ای غربی است).

۱- ابعاد و فواصل (ذکر سابقه تاریخی ابعاد و فواصل موسیقی ایرانی و مقایسه آنها با فواصل موسیقی غربی و بحث پیرامون شناخت فرکانس و کاربرد حروف ابجد برای نشان دادن موقعیت نغمه‌ها توسط موسیقی‌دانان قدیم ایران)

- روش انگشتان یا نظام انگشتی (اصابع)

در این بخش به جایگاه انگشتان دست چپ روی سیم‌های عود و اختراع این روش به اسحاق موصلی موسیقی‌دان بزرگ ایرانی بحث شده است. شرح گام اسحق موصلی، گام یعقوب کندی، گام فارابی و گام ابن سینا در این بخش بسیار باارزش و قابل استفاده است.

- ایقاع (ریتم)

ایقاع در نظام علمی قدیم موسیقی دوران اسلامی ایران شاخه‌ای از علوم ریاضی بشمار می‌رفته و شامل دو بخش «تالیف» و «ایقاع» می‌باشد. در این بخش به ذکر نقطه‌نظرات ابن سینا، فارابی، صفی‌الدین ارموی، عبدالقادر مراغی، اسحق کندی و دیگران پرداخته و نغمه‌نگاری آنها را توسط هنری جرج فارمر آورده است. ذکر انواع دوایر و ضرب‌های موسیقی قدیم ایران همراه با شرح و تفسیر و تجزیه و تحلیل آنها نیز بسیار قابل استفاده و راهگشا می‌باشد.

- نظام ادواری و نظام دستگاهی موسیقی ایران

ذکر تاریخ و پیشینه نظام ادواری و نظام دستگاهی در موسیقی ایران از مباحث بسیار شیرین و ارزشمند این کتاب است. ویژگی‌ها، مشخصات، ساختار و قواعد این دو نظام در این بخش از کتاب مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرند. موسیقی قدیم ایران بر اساس ادوار، مقام‌ها، آوازها و شعباتی پی‌ریزی شده که بحث پیرامون آنها از دیدگاه موسیقی‌دانان معتبر گذشته در این بخش بصورتی بسیار روشن، ساده و دقیق بیان شده است. موسیقی‌کنونی ایران نیز که مبتنی بر هفت دستگاه و پنج آواز است در حدی که برای دانشجویان مفید و قابل استفاده باشد مورد بحث قرار گرفته است.

- گام‌های ایرانی و گام ۲۴ قسمتی

در این بخش پیرامون گام‌های غربی (دیاتونیک، کروماتیک، آنارمونیک و...) و گام‌های ایرانی از گذشته تا کنون و ابداعات استاد علینقی وزیر در خصوص گام ۲۴ قسمتی و فواصل ربع برده‌ای (سری و کرن) و نظرات موافق و مخالف در این ارتباط صحبت شده است.

دیگر بخش‌های این کتاب عبارتند از:

گام هفده قسمتی، گام کنونی موسیقی ایرانی، خاندان هنر (خانواده علی‌اکبرخان فراهانی)، تصنیف، موسیقی بومی یا محلی ایران، سازهای ایرانی، سازهای آرامنی ایران (عود، ریاب، تار و سه‌تار، نی، نای و غیره) و بالاخره فهرست بالارزشی از منابع و مأخذ مورد استفاده. با این امید که دانشجویان و دانش‌پژوهان موسیقی ایرانی راه این استاد گرانقدر را پی‌گیری نمایند و با این آرزو که حاصل زحماتش ره توشه جوانان هنرجو و پاک‌نهاد این سرزمین باشد.

در خاتمه بایستی اذعان نمایم که شرح آثار و خدمات علمی، فرهنگی، هنری و ادبی شادروان استاد تقی بینش در این مختصر نمی‌گنجد. نامبرده با احیای متون گرانقدر موسیقی قدیم ایران، فرهنگ معاصر موسیقی ایران را سپاسگزار ساخته است. استاد بینش در میان اساتید موسیقی و دانشجویان دانشگاهها و دیگر پژوهشگران موسیقی ایران نامی آشنا، فراموش‌نشدنی و جاودانه است و سرآمد تمام افرادی است که متون و منابع معتبر و حتی گمنام موسیقی قدیم ایران را می‌دانند و مورد بحث قرار داده‌اند.

این مرد صادق، خادم و زحمتکش تا آخرین روزهای حیات پربار خویش (۱۳۷۴/۱۲/۲۱) با بیشتر دانشگاهها، مراکز هنری، مؤسسات فرهنگی و آموزشی و پژوهشی کشور همکاری علمی داشته است.

یادش گرامی باد